

Katarina Dalmatin

Odsjek za talijanski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 821.131.1.09 Bettize,E.-31

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10.05.2007.

OSOBNI I KOLEKTIVNI MITOVI U *EGZILU* E. BETTIZE

Sažetak

U ovom radu autorica analizira pripovjedne strategije demistifikacije određenih

ore.ac.uk

osobnih i kolektivnih mitova, ukazala se potreba da se analiza Egzila temelji na teorijskim postavkama radikalnih autobiografija koje predstavljaju svojevrsni međuprostor između autobiografskog i historiografskog diskursa. Naime, pripovjedač Egzila neprekidno uranja pripovijedanje o pojedinim događajima iz dalmatinske povijesti u pripovijest o vlastitoj egzistenciji, a istovremeno povijest o vlastitom životu upisuje u diskurs o mogućnostima pripovijedanja povijesti općenito. Međutim, iako u djelu on uspješno razotkriva podsvjesne libidinalne podloge romantičnih i fašističkih mitova o Italiji i komunističkih mitova, on ih uspijeva nadomjestiti tek osobnim interpretacijama psihoanalitičkih teorija te privatnim i „obiteljskim mitovima” bez ozbiljnijih pretenzija na njihov definitivni povijesni pravorijek. Egzil tako potvrđuje tezu po kojoj praksa radikalnih autobiografija ne može nikada doći onkraj mita.

Ključne riječi: Bettiza, Egzil, kolektivni mitovi, osobni mitovi, psihoanalitički mitovi, radikalna autobiografija.

Uvod

Prema J. Derridi, autobiografski tekst je vječno dolaženje, povratak k sebi. Ipak, mjesto odakle ćemo početi pričati život, i time ga ujedno upisati u metapovijest i afirmirati, ne nalazi se sasvim ni u djelu, ni u životu autora, već ga treba tražiti tamo gdje se nalazi potreba za „pokrićem” na temelju kojeg bismo opravdali početak. Kako nam to pokriće uvijek daje netko drugi, povijest o životu svakog pojedinca ne počiva samo na traženju sebe kao svoje biti, nego uvelike i na osluškivanju drugog. U toj pretpostavci M. Velčić naslućuje zametak ideje o međuprostoru između autobiografskog i historiografskog diskursa. Prema istoj autorici, taj se međuprostor „temelji na sklonosti ili potrebi tih diskursa za unutrašnjim prevratom i nastaje kao posljedica sposobnosti i njihovih zajedničkih interesa da razgolute mehanizam

proizvodnje vlastitih mitova” (Velčić, 1991:123). U tom smislu, radikalne autobiografije predstavljaju diskurs detronizacije mita o povijesti kao čiste znanosti. Kako se u *Egzilu* izgradnja pojedinačnih i kolektivnih identiteta odvija upravo kroz subtilno razotkrivanje i isprepletanje osobnih i kolektivnih mitova, nameće se potreba da se čitanje i analiza *Egzila* temelji na teorijskim postavkama radikalnih autobiografija. U tom su smislu teorijski radovi R. Barthesa, J. P. Vernanta i M. Solara, u kojima se propituju uzroci nastanka mitova, načini njihova „razotkrivanja” te uvjeti i načini njihova funkcioniranja u suvremenom društvu, u ovom radu pretežno prisutni kao nadopuna teoriji radikalnih autobiografija.

Jedna od bitnih karakteristika mitova općenito, pa tako i onih suvremenih, je da kod njih izostaje naknadna interpretacija o istinitosti ili lažnosti iskaza koja je nužna u legitimaciji znanstvenih ili religioznih dogmi i vjerovanja (Solar, 1998:206). Solar dijeli Vernantovu tezu da se mit rađa iz glasine¹, kao i Barthesov stav da se najuspješniji način prepoznavanja suvremenih mitova sastoji u njihovu „raskrinkavanju” (Barthes, 1971:227). Takvo raskrinkavanje želi srušiti mit time što upozorava na njegovu namjeru koja ga čini sredstvom za neke druge, najčešće političke svrhe. Solar, nadopunjujući Barthesove teze, uz anonimnost pošiljaoca kao drugi važan uvjet suvremenog mita ističe egzistencijalni interes primaoca (Solar, 1998:206). Po njemu upravo taj interes predstavlja onaj ključni faktor koji „posvećuje” glasinu i pretvara je u mit. S krize pojedinca problematika se lako može proširiti na krizu kulture i preko nje na političku krizu. Međutim, Solar naglašava kako osobne i kolektivne krize mogu donekle objasniti okretanje prema ritualu i autoritetu, ali ipak još ne mogu u dovoljnoj mjeri objasniti jačanje uloge mita i okretanje prema njemu. Stoga se pojačana proizvodnja mitova u današnje vrijeme može objasniti jedino promjenama u komunikaciji koje uvjetuju i jedan drugačiji način čuvanja tradicije. Naime, suvremena sredstva masovnih komunikacija, kod kojih prevladava usmenost nad pismenošću, mijenjaju ne samo karakter komunikacija nego i karakter samih poruka. Fluidni karakter iskaza i sklonost prema ponavljanjima s varijacijama taj način govora veoma približavaju usmenom pripovijedanju pa su mehanizmi koji uvjetuju prihvatanje traća veoma slični mehanizmima koji uvjetuju prihvatanje onoga što prezentiraju radio i televizija. Naime, razgovor i usmeno kazivanje pozivaju se samo na govorenje te su i značenja u njima na neki način manje određena, ali i uvjerljivija na razini prihvatanja koje nema moguće metodičke kriterije provjerljivosti, kriterije koje pisani tekst barem u načelu mora moći podnijeti.

---

1 „Mnogolik kao Prometej, mit označava veoma različite stvarnosti, teogonije i kozmogonije, svakako, ali i razno-razne priče, rodoslove, bajke, poslovice, pouke, uobičajene izreke, ukratko, sve ono što se spontano prenosi od usta do usta. U grčkom kontekstu, mythos se, dakle, ne javlja kao poseban oblik mišljenja, već kao sveukupnost onoga što u slučajnim kontaktima, susretima, razgovorima prenosi i širi bezlična, anonimna i neuhvatljiva sila koju Platon zove phémé, glasila” (Vernant i Vidal-Nacquet, 1976:12-13).

Egzil

Tragična potvrda snage i difuznosti suvremenih mitova kroz masovne medije očitovala se tijekom 90-tih godina u javnom i političkom životu Srbije. Ratni sukobi na područjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kao i kronični nedostatak točne povijesne, psihološke i ideološke ocjene velikosrpskog fenomena u zapadnim medijima, potakli su E. Bettizu da pokuša rasvijetliti porijeklo i razvoj sukoba u bivšim Jugoslavenskim republikama. Već na prvim stranicama *Egzila* on sa žaljenjem konstatira da je većina zapadnog svijeta, što iz neznanja, što iz nedostatka interesa, propustila primijetiti glavnu karakteristiku balkanskih sukoba, koja se očitovala u združivanju genocida s kulturocidom velikosrpskih agresora i koja je na svoj način jedinstvena i paradigmatička u Evropskoj povijesti. *Egzil* je tako nastao kao svojevrsni pokušaj da se široj javnosti objavi dijagnoza „srpske bolesti u svim njezinim sastavnicama: polutanskim, žilavim, zaraznim, koje su ujedno i srednjovjekovne i moderne” (Bettiza, 2004:29), a koju autor na drugom mjestu opisuje kao „prelijevanje mita jedne rase u ideološki prazan komunistički lijevak” (Bettiza, 2004:29).

Iako načelno nesklon autobiografskom diskursu, Bettiza se na pisanje knjige odlučuje potaknut željom da istraži u svojim davno potisnutim sjećanjima kolektivne obrasce koji su mogli uzrokovati oživljavanje srpskog mita. Ako bi se nadovezali na Derridu, Bettiza „pokriće” za pisanje *Egzila* pronalazi u nedovoljno istraženim i uglavnom nepoznatim korijenima srpske agresije. Tako autor, s jedne strane, svoj pothvat opravdava svojim odličnim poznavanjem „istočnog pitanja”, a s druge, iznimnošću vlastitog položaja koji mu nudi odličnu poziciju za detaljnu društveno-povijesnu analizu balkanskih prilika. Pritom jasno daje do znanja da njegova „iznimnost” nikako ne proizlazi sama po sebi, već da ju je nužno iščitavati isključivo unutar konteksta aktualnih povijesnih događanja i popratnih historiografskih izvora u koje se njegov tekst upisuje.

U postavljanju dijagnoze „srpske bolesti” Bettizi su tako uvelike pomogla sjećanja iz ranog djetinjstva kada se imao prilike osvjedočiti u snagu bajkovite sugestije srpskih junačkih mitova i legendi. Njega je, naime, odgajala srpska dojilja Mare Vujnić iz sela Kričke kraj Drniša koja mu je umjesto uobičajenih dječjih bajki neumorno pripovijedala priče preuzete iz srpske pučke epike. Tako su, igrom slučaja, u njegovom najranijem djetinjstvu tragični junački podvizi srpskih vladara i junaka formirali određeni duhovni vidokrug koji mu je šezdeset godina kasnije omogućio da u tim davno zaboravljenim slikama i pričama prepozna sastavni dio atavističkog srpskog mita, onog istog na temelju kojeg su tvorci poznatog Memoranduma iz 1986. pokušali stvoriti ideološku legitimaciju za teritorijalno širenje Srbije. Time Bettiza želi naglasiti da se mit o Velikoj Srbiji, jednog sjedinjenog naroda na jedinstvenom teritoriju, ne temelji samo na suvremenoj ideološkoj i propagandističkoj obmani, već

i na krhkoj granici između mita i povijesti (Bettiza, 2004:22-23). Želja da zapadnom čitatelju približi takvu kompleksnu duhovnu, psihološku i socijalnu podlogu iz koje su se razvili suvremeni velikosrpski mitovi i istovremeno pokuša objasniti ono neshvatljivo i iracionalno u njima, ponukala je Bettizu da zaviri u najranija osobna i obiteljska sjećanja. Međutim, prvotna piščeva namjera da napiše knjigu usmjerenu prema aktualnim događajima, u kojoj su autobiografska sjećanja trebala imati samo pozadinsku ulogu, ustuknula je pred snagom potisnutih uspomena te je tako spontano nastao svojevrsan autobiografski esej.

„Činjenica je da se u određenom trenutku nisam više mogao nadzirati i cenzurirati. Nisam imao snage na vrijeme zatvoriti slavine uspomena koje su drsko navirale iz sjećanja što je tijekom rada bilo sve pohlepnije i nezavisnije od moje volje. Svi ti porivi, više nagonski nego racionalni, dali su knjizi na kraju karakter gotovo namjerno smišljene autobiografije. Ipak u toku rada nije bilo apsolutno ničeg programiranoga. Geneza stranica bila je posve spontana. Sjećanje je nadvladalo kroniku vlastitom snagom. Uglavnom, moja prvotna namjera da se poslužim prošlošću kao otpiračem kako bih provalio i okrao sadašnjost, na kraju se posve izokrenula: sadašnjost je bila otpirač pomoću kojega sam provalio i okrao prošlost” (Bettiza, 2004:287).

C. G. Jung na početku svoje autobiografije² iznosi neka zanimljiva zapažanja o ulozi mita u procesu individuacije koja su nam osobito zanimljiva u kontekstu analize *Egzila* s obzirom da propituju određene zajedničke probleme autobiografskog diskursa. To se prvenstveno odnosi na problem jezičnog predstavljanja psihičkih sadržaja, problem odabira diskursa (znanstveni ili pripovjedni/mitski) te najvažniji među njima: problem mjerila prilikom osvješćivanja i prosuđivanja vlastitih postupaka i sebstva općenito. Naime, zanimljiva je činjenica da je Jung, kao i Bettiza, dugo godina odbijao pomisao o pisanju vlastite autobiografije zbog stava da se takvi tekstovi temelje na „izvanjskim” događajima neke ličnosti te sukladno tome i na pogrešnim i iskrivljenim percepcijama vlastite osobe. Kako je smatrao da u njegovu životu samo unutarnji uvidi i iskustva imaju određenu vrijednost, očitovanje vlastite cjelovitosti u njegovom slučaju ne bi bilo moguće ostvariti iznošenjem izvanjskih iskustava već isključivo kroz stvaranje osobnog mita koji predstavlja svojevrsni proces samoostvarenja nesvjesnog. Naime, prema Jungu: „Sve unutar nesvjesnog traži vanjska očitovanja, a i sama ličnost žudi nadrastiti vlastito nesvjesno stanje i doživjeti sebe kao cjelinu” (Jung, 2004:21).

Kao ni Jung, tako ni Bettiza na početku pisanja *Egzila* ne sluti kakva će mu sve bogatstva donijeti podsvjesno „okradanje” vlastite prošlosti. U njegovom slučaju otkrivanje tih davno potisnutih slojeva ima i važnu terapeutsku ulogu koja se postupno

---

2 Jungovi eseji i njegova posthumno objavljena autobiografija pod naslovom *Sjećanja, snovi, razmišljanja* poslužili su kao odlična teoretska podloga u analizi *Egzila*.

u tekstu „osvješčuje”, a koja je usko vezana uz problematiku egzila. Egzil, naime, tvori jedno od ključnih tematskih čvorišta u djelu te se sukladno tome, autorove umetnute refleksije o psihološkim, kulturološkim i ideološkim implikacijama egzila mogu pronaći gotovo u svim poglavljima. Tako već u *Prologu* nalazimo sljedeće pripovjedačeve refleksije: „Izgnanstvo je neka vrsta bezbolnog samoubojstva... Zaborav izazvan razornom neosjetljivosti izgnanstva obično se združuje s osjećajem nestvarnosti” (Bettiza, 2004:25).

Patološke poremećaje u doživljavanju vlastitog sebstva i vanjske stvarnosti do kojih je došlo nakon egzila, pripovjedač objašnjava gubitkom zemlje i identiteta, zaboravom materinjeg jezika kao i slabljenjem bračnih i obiteljskih veza u izgnanstvu, pri čemu je i gubljenje fizičke veze s grobovima predaka³ odigralo važnu ulogu. Ako se osvrnemo na Jungovo objašnjenje neuroze,⁴ tada je jasno da glavne uzroke pripovjedačeve osobne krize u godinama nakon egzila treba tražiti u gubitku udjela u kolektivnim mitovima njegova djetinjstva i mladosti. Kod Bettize je slučaj osobito složen jer je u njegovom ranom djetinjstvu i mladosti došlo do isprepletanja niza međusobno oprečnih kulturnih i civilizacijskih utjecaja, a nesnalaženje u tim različitim svjetovima uzrokovalo je intenzivni osjećaj nepripadanja i podvajanja stvarnosti još i prije pravog egzila.⁵ Ta početna dezorijentiranost je nakon preseljenja u Italiju počela dobivati simptome duboke krize identiteta i obilježja prave neuroze koja se opisuje u poglavlju *Rat* (Bettiza, 2004:246). Oživljavanje i zapisivanje potisnutih sjećanja za egzilanta tako ima puno veće značenje od pukog literarnog izazova, ono predstavlja početak psihičkog ozdravljenja i izlazak iz prisilne neuroze:

„Eto zašto je prognaniku mnogo važnije pronaći nit sjećanja nego nekome tko se rodio, rastao i ostao bez prekida u vlastitome prirodnom okruženju. Za egzilanta utopljenog isuviše dugo u nezdravu močvaru zaborava, sjetiti se znači ozdraviti. Sjećati se isto je što i pronaći nakon kome memorije, raniji izgubljeni život” (Bettiza, 2004:288).

U tom smislu ponovno „iščitavanje” *Tršćanskog fantoma* nakon *Egzila* nudi čitatelju neke nove interpretacijske uvide u odnosu na one koje su nam bile dostupne prije tog djela. Naime, literarni aspekti osobne krize, o kojoj Bettiza progo-

3 „Osobno sam se mogao uvjeriti kako udaljavanje od grobova, zaborav porodičnih pokojnika, ubrzava u egzilu opadanje rodbinskih veza” (Bettiza, 2004:248).

4 Jung neurozu objašnjava kao posljedicu gubitka mita kod suvremenog čovjeka te smatra kako je izlazak iz neuroze moguć jedino ukoliko se premosti jaz između ega i nesvjesnog. (Jung, 2004).

5 „Ja sam doista izgnanik, kojem se već vlastita kuća doimala kao izgnanstvo, mnogo ranije nego li je preda mnom bila staza stvarnog seljenja na tragu velikih migracija koje su, krajem drugog svjetskog rata, izobličile etničku i zemljopisnu kartu istočne Europe. Sve od vremena kada sam morao neprestano seljakati između prisilnog školskog boravka u Zadru i sasvim slavenskog i prisnijeg ambijenta u Splitu, ja sam i tada osjećao tegobu dvojezičnog dječaka, razdvojena, gotovo nepoznata sebi samome. Dječak koji nikada nije znao komu i čemu pripada” (Bettiza, 2004:24).

vara u *Egzilu*, uvelike su prisutni i u *Tršćanskom fantomu*. Međutim, već i površna komparativna analiza obaju djela pokazuje značajne razlike u književnoj konstrukciji vlastitog identiteta te drugih arhetipskih likova⁶ koji zauzimaju važno mjesto u oba djela. Naime, dok je u *Tršćanskom fantomu* izgradnja likova, a osobito glavnog lika Danielea Solospina još uvijek pod jakim utjecajem psihoanalize i Freudove koncepcije ličnosti, u *Egzilu* se pripovjedačeva analitička svježina očituje u širini Jungovskih razmjera. Pritom valja spomenuti da je važnu ulogu u ponovnom uspostavljanju narušene unutarnje ravnoteže odigrao neočekivani pronalazak vlastite izgubljene slavenske „anime”⁷ u Rusiji:

„U Moskvi sam pronašao dio sebe koji sam izgubio u egzilu. Tu sam se, malo po malo pomirio sa svijetom i sa sobom. Tu su moji psihički batrljci, odvojeni rezom egzila postupno iz dana u dan zarastali i zadobili svoje poprilično unutrašnje jedinstvo” (Bettiza, 2004:252).

U tom iznenadnom izlječenju ključnu ulogu je odigrao jezik. Davno zaboravljeni hrvatski jezik njegova djetinjstva, jezik njegove majke i dojilje, pripovjedač je ponovo našao u slavenskom ruskom jeziku. Vlastito istraživanje lingvističke sličnosti dvaju jezika te snažni osjećaj pripadanja istom slavenskom kulturnom krugu⁸, ponukale su ga da potraži u povijesti svoje „mitske” prethodnike. Našao ga je u Juraju Križaniću, hrvatskom misionaru i dominikancu, koji je, između ostalog, u svom djelu zagovarao i stvaranje jednog jedinog panslavenskog jezika na temelju arhaičnog hrvatskog. Križanićev filološki zanos koji ga je ponukao da potraži u korijenima starog hrvatskog jezika semantičku kolijevku slavenskih jezika, oduševio je Bettizu te ga učvrstio u osjećaju pripadnosti slavenskom svijetu. Taj svijet je tako za njega postao „mjesto intimnog otkrića vlastite duše i sjećanja” (Bettiza, 2004:252), svojevrsni mitski svijet koji za njega predstavlja jedinstvenu jezgru okupljanja vlastitog razlomljenog identiteta.

Uz temu egzila, najvažniji pripovjedni tijek u knjizi zauzima svojevrsna autobiografija pripovjedačeve obitelji u kojoj se opisuju sve evolutivne faze klasične građanske obitelji; od početnog naglog uspona preko uspjeha do vrhunca, pa preko postupnog opadanja do naprasnog propadanja u petoj generaciji. U obiteljskom mitu se tako s jedne strane sažeto ponavlja maleni odsječak zajedničke evropske povijesti sa svim svojim pograničnim specifičnostima i istovremeno se djelomično identificira

---

6 To se osobito odnosi na arhetip majke.

7 Po Jungu, anima je žensko oličenje muškarčevog nesvjesnog, oličenje svih ženskih psiholoških težnji u muškoj psihi.

8 Pritom se autor jasno izjašnjava da pod tim zajedništvom ne podrazumijeva komunističko ili sovjetsko nasljeđe: „Taj ugodni osjećaj da sam se vratio gotovo kući iz egzila nije zapravo imao veze sa sovjetskom i komunističkom Rusijom: ali je imao veze sa slavenskom Rusijom... Vidio sam i osjetio u njoj okrepljujuće ‘ozdravljenje’ jer mi se od prvog dana učinila nekom divovskom zamjenom, istočnim produžetkom Dalmacije” (Bettiza, 2004:250).

s malom, ali značajnom kulturnom i političkom povijesti Splita. Obiteljski mit tako postupno kroz djelo urasta u osobni mit grada Splita. U modusima uspostavljanja i međusobnog isprepletanja tih glavnih narativnih tijekova važno mjesto zauzima romantični mit o Italiji.

Mit o prekomorskoj Italiji u Egzilu i Tršćanskom fantomu

Ako prihvatimo tezu R. Barthesa prema kojoj se osnovna tehnika prepoznavanja suvremenog mita sastoji u njegovu „raskrinkavanju”, tada možemo utvrditi da Bettiza provodi sličan postupak na više mjesta u *Egzilu*. Naime, već se u prvom poglavlju opisuje mit prekomorske Italije u talijanskih Dalmatinaca te se kroz jedan važan događaj u obitelji Bettiza daje slika tadašnjih međunacionalnih odnosa koji su se u međuratno vrijeme počeli radikalno mijenjati. Pripovjedač se tako prisjeća zbunjenosti čitave obitelji prilikom svečanog ručka na kojem je njegova mlađa teta, inače pripadnica i miljenica ugledne talijanske obitelji, predstavila svog zaručnika, Srbina i časnika jugoslavenske vojske. Također, urezao mu se u pamćenje komentar njene sestre kojim je popratila njihov odlazak: „Jadna Ines, tako mlada i tako lijepa a tako upropaštena! Ipak, a to sam i njoj rekla, bolje se upropastiti s nekim četrdesetljetnim Srbinom, nego s dvadesetogodišnjim Hrvatom” (Bettiza, 2004:37). Taj komentar istakao je tadašnje rašireno raspoloženje u talijanskoj koloniji, po kojem su se Srbi smatrali za neizravne, snošljive i daleke suparnike, dok su Hrvati bili mnogo opasniji jer su bili bliži i sličniji. Sljedeći odlomak iz *Prologa* najbolje razotkriva u čemu se sastojao romantični mit o prekomorskoj Italiji i čime se napajao:

„Samo onaj tko je rođen u Dalmaciji može raščlaniti i nanovo uspostaviti, u svojim mnogostrukim poticajima, ono čudno idealističko projiciranje nacionalnog žara s onu stranu morskog obzorja, što je imalo dah iskrivljenog i prividnog, poput trobojne sanjotvorne duge koja lebdi između dviju obala Jadranskog mora. Mnogim su tadašnjim Dalmatincima snovi i slike koje su oni stvarali o Italiji mnogo više vrijedili od zbiljske Italije na onoj drugoj obali, Italije ‘domorodaca’ – koju zaista nisu poznavali. Iredentizam tih dalekih vremena sličio je nekom vrtoglavom, hipnotičkom labirintu, popločenom blistavim i zamannim zrcalima, ali izobličujućim. Traženje samoidentifikacije u nekom od toliko iskrivljenih oblića na neki je način nadomještalo nedostatnu izvjesnost čvrstog nacionalnog identiteta, koji je blaženo sebe nesvjestan” (Bettiza, 2004:36).

Snažna privrženost mitu prekomorske Italije se kod dijela dalmatinskih Talijana očitovala kao presudni kohezivni faktor u bračnim i obiteljskim odnosima. Najbolji takav primjer pripovjedač nalazi u braku svoje tete Tine i strica Giannija, kojeg je invalidnost učinila osobenjakom.⁹ Održanje tog braka se objašnjava nji-

9 Gianni, piščevo najmlađe stric i najveći nacionalist u obitelji, tijekom Prvog svjetskog rata bio je ranjen

hovom zajedničkom odanošću tom mitu, koji je bio dovoljno jak da sublimira druge nezadovoljene težnje te vrlo dinamične žene.

„Drugim riječima, i u tetke Tine ispod odvažnog izraza lica potajno su tinjale sve krhkosti i nacionalne nesigurnosti istinske Dalmatinke, težnja za talijanstvom preplitala se sa željom bijega iz primitivne balkanske turobnosti, odalečivanja od izvjesnog opsjedanja lokalnog slavenstva, što je poslije austrijskog kozmopolitizma i jedno i drugo predstavljalo stanovitu prijetnju” (Bettiza, 2004:36).

„Za nju je Italija bila prvenstveno Zapad, tehnička i kulturna emancipacija, prve Fiatove tvornice i slobodoumni D’Annunzijeви romani, koje je zanosno gutala u rijetkim trenucima odmora” (Bettiza, 2004:36).

Treba naglasiti kako čitanje Egzila otvara nove interpretacijske mogućnosti pojedinih narativnih elemenata Tršćanskog fantoma, budući da ukazuje na njihove zajedničke autobiografske korijene, što se osobito odnosi na genezu pojedinih likova. Naime, likovi Giannija i Uga Solospina, pripovjedačeva oca i strica u Tršćanskom fantomu, nedvojbeno su inspirirani stvarnim ličnostima iz autorova života. U kontestu analize uloge nacionalističkih mitova u ovim tekstovima, osobito je zanimljiv lik Uga Solospina kojeg s Giannijem Bettizom povezuje invalidnost¹⁰, karakterne crte poput svojeglavosti, čangrizavosti i razdražljivosti te gorljivi nacionalizam i preziranje svega što je slavensko. Međutim, dok se nacionalizam Giannija Bettize u tekstu iščitava isključivo kroz njegove životne odabire¹¹, Ugo Solospin u *Tršćanskom fantomu* izravno iznosi vlastite stavove o nacionalnim pitanjima. Tako u jednom povjerljivom razgovoru s Danieleom kaže sljedeće:

„Ne pouzdavaj se u ščave, Daniele...za leđima imaju samo stepu, ropstvo i mahnitost...to je sam ološ, rođen samo da uzmuti osjećaje i savjest bližnjega” (Bettiza, 1965: 105-106).

„Govorio sam mu da su svi oni tamo, Slovenci, Srbi, Hrvati, Rusi, Poljaci, jednaki, da su svi nepouzđani i razbojnici, razumiješ li me? A on, tvoj otac, zna li što mi je odgovorio? Da smo mi još gori od Slavena, baš zato što nismo ni Slaveni ni Talijani” (Bettiza, 1965: 106).

„Za prave, savršene građane kao što smo ti i ja, prisiljene na promiskuitet u ovoj luci polutana, nema, vjeruj mi, drugog okrilja osim Italije, što znači Zapada...ravnoteže, zdravlja, ukratko jasnoće” (Bettiza, 1965:106).

U ovim odlomcima uočava se slična funkcija likova pripovjedačevih stričeva Uga i Giannija, koji na sličan način utjelovljuju radikalne verzije mita o Italiji unutar

---

na Krasu. Zbog posljedica ranjavanja cijeli život je bolovao od kronične tuberkuloze koja ga je izolirala od ostatka obitelji i pretvorila u čudaka.

10 Uga Solospina ustrijelio je, nesretnim slučajem vlastiti brat Gianni (pripovjedačev otac) tijekom lova te ga je ta ozljeda pretvorila u doživotnog invalida.

11 Pritom se prvenstveno misli na uzimanje talijanskog državljanstva nakon raspada Austrije i izbor supruge talijanskog podrijetla.

obitelji Solospin i Bettiza. Naime, njihova karakterizacija u tekstu prvenstveno ima funkciju stvaranja kontrastne pozadine na kojoj se ističu liberalni i slobodoumni stavovi pripovjedačeva oca.

U *Egzilu* se mit o Italiji obično razotkriva kroz karakterizacije pojedinih likova i pritom je zanimljivo da se u slučaju ženskih likova pripovjedač obično zadovoljava refleksijama esejističkog tipa, dok kod muških likova takvi osvrti uvijek imaju podlogu u opisima nekih konfliktnih situacija. U tom kontekstu, uz već spomenuti lik tete Tine, koja je predstavljala najbolji primjer utjelovljenja romantične inačice tog mita u pripovjedačevoj obitelji, drugi nezaobilazni ženski lik je svakako „fatalna” zadarska učiteljica Consuelo.

Naime, u drugom poglavlju knjige se opisuju pripovjedačevi gimnazijski dani u Zadru, a najvažniji pripovjedni tijek tvori romantična priča, mali mini-roman o pripovjedačevoj mladenačkoj ljubavi prema učiteljici Consuelo. Međutim, ta „ljubavna” priča se naprasno prekida kada Consuelo napušta Zadar kako bi se priključila Crvenom križu u Istočnoj Africi i time dala svoj obol talijanskim ratnim pohodima. Taj neočekivani događaj izaziva šok u pripovjedača i navodi ga da se osvrne na tu njenu odluku koja nije bila u skladu s njenim dotadašnjim političkim stavovima. Naime, Consuelino viđenje nacije i nacionalizma je prethodno u tekstu bilo opisano kao čovjekoljubivo, emotivno i donekle romantično i stoga potpuno u neskladu s fašističkom političkom retorikom čijim se osvajanjima na kraju pridružila. Stoga pripovjedač smatra da se pravi uzroci takvoj odluci ne trebaju tražiti u mladenačkom oduševljenju fašizmom, već naprotiv, u pesimističnom doživljaju života koji je nagnao Consuelo da svoju tragičnu sudbinu¹² identificira sa sudbinom domovine u ratu. Takav zaključak navodi pripovjedača na detaljnu analizu društvenog i ideološkog „ozračja” u prijeratnom i ratnom Zadru. Naime, za razliku od nejasnih „domoljubnih” osjećaja prisutnih u većine splitskih Talijana tridesetih godina, Zadar je već prije rata bio poprištem radikalnijih iskazivanja nacionalističkih osjećaja. Pritom je zanimljivo da se fašistički stavovi uglavnom vezuju uz pripadnike mlađe generaciju zadarskih Talijana, tj. uz „one koji su odrasli u svom čudnom komadiću zemlje što su ga Jadransko more i Kvarner dijelili od geografske Italije, a nisu se sjećali Austrije ili su o njoj sačuvali tek nejasne dječje pojmove” (Bettiza, 2004:87). Za razliku od njih, njihovi stariji sunarodnjaci često neskriveno iskazuju svoje neslaganje s fašističkom ideologijom i time ulaze u ozbiljne verbalne konfrontacije s mlađim srođnicima. U tom smislu, osobito su zanimljivi likovi pripovjedačeva oca i strica Belicha koji u obitelji predstavljaju prave primjere „onog rijetkog i već iščezlog građanina svijeta

12 Prije odlaska u Afriku, Consuelo je doživjela tragični gubitak bliskog muškog člana obitelji. Pripovjedač, međutim, nije siguran da li se radilo o bratu ili zaručniku.

koji se nekad zvao ‘homo austriacus’¹³ školovanog i kulturno formiranog u tolerantnoj višenacionalnoj Austro-Ugarskoj monarhiji u kojoj se nikada nije njegovalo naglašavanje nacionalnih razlika.

S obzirom na iznesene primjere, može se reći da se mit o Italiji u knjizi „raskrinkava” kroz dvije temeljne opreke: geografsku i generacijsku. Na taj način zaderski mit o prekomorskoj Italiji već prije rata poprima izraženija nacionalistička i fašistička obilježja, dok se kod njegovih splitskih inačica radi o nešto ublaženijim romantičnim verzijama.

Kada je pak riječ o generacijskom jazu u doživljavanju istog mita, zanimljiv je prizor za ručkom kod strica Belicha koji se opisuje u poglavlju *Consuelo*. Tada se, naime, razvila žustra polemika između ujaka i njegova sina Tonina koji se za vrijeme studija u Rimu oduševio fašizmom. Poslovično suzdržani stric, razdražen sinovljevim neskrivenim oduševljenjem fašizmom i njegovim arhitektonskim i drugim novotarijama, pred svima otvara diskusiju i povlači paralelu između poznatih povijesnih tirana Nerona, Dioklecijana i Petra Velikog i njihovih megalomanskih graditeljskih pothvata. Na tu provokaciju, sin napušta venecijanski dijalekt te “ga poluzvanično službenim jezikom” (Bettiza, 2004:68) upita ne misli li on valjda uspoređivati Mussolinija s najgorim ubojicama u povijesti. Nakon očevog diplomatskog odgovora, sin mu nastavlja postavljati pitanja na službenom talijanskom iako mu ovaj i dalje odgovara na dijalektu.

Promjena jezika koju pripovjedač ovdje ovlaš spominje simbolički odražava međugeneracijski jaz u poimanju nacionalnog identiteta talijanske manjine u predratnim godinama u Dalmaciji. Dok su stric Belich i pripovjedačev otac u obiteljskim okvirima još predstavljeni kao dalmatinci starog kova, ponosni na svoje talijansko podrijetlo i austrijsku kulturu, koja je sama po sebi isključivala nacionalno isticanje, na primjeru Tonina i njegova inzistiranja na službenom jeziku koji se nikada nije govorio u obitelji, očituje se težnja mlade generacije za radikalnijim iskazivanjem nacionalnih obilježja.¹⁴ Toninov usamljeni revolt i jezična preobrazba koja je iz njega uslijedila otvara u knjizi dijabolični niz lingvističkih, psiholoških i ideoloških transformacija koje će uslijediti nakon fašističke okupacije Splita i Dalmacije. U tom

---

13 „Definicija „homo austriacus”, koja je obuhvaćala prostore od Beča do Krakova silazeći sve do Splita, podrazumijevala je određenu uglađenost, lijepe navike i prilagodljiv cesarski način mišljenja. Ali nije uključivala obilježje nacionalnosti, što je ostalo na neki način neumjesno i suglasno, odvojeno više negoli sljubljeno s obilježjem uljudenosti. Građanin Carstva mogao je postupati i ponašati se u društvu sasvim prirodno kao savršeni ‘homo austriacus’ i istovremeno se osjećati Slovincem, Čehom, Poljakom, Židovom, Hrvatom i Talijanom” (Bettiza, 2004:32).

14 Pitanju jezika se inače u knjizi daje velika pozornost, i to na svim razinama. Jezik je posredno izvor stalnih sukoba među roditeljima, dvojezičnost pak uzrok piščevog otuđenja od školskih drugova u Zadru, ruski jezik mu omogućuje ponovno uspostavljanje izgubljenog osobnog identiteta. Jezik tako, bez obzira na kontekst u kojem se spominje, uvijek nosi sa sobom čitavi niz psiholoških, emotivnih i kulturoloških implikacija.

je smislu značajan pripovjedačev sukob sa starijim bratom do kojeg je došlo u prvim danima okupacije. Na početku poglavlja *Rat* obitelj se nakon kratkog izbjeglištva u Italiji vraća kući i ostaje ugodno iznenađena odanošću posluge koja je svu imovinu u kući sačuvala u savršenom redu. Tim više pripovjedač ostaje osupnut bratovim traženjem da mu pomogne izvjesiti veliku talijansku zastavu na tavanski prozor njihove kuće. Kad ovaj to odbije, brat ga počne otvoreno vrijeđati¹⁵ i pritom mu se, izjivciran, počne obraćati na toskanskom dijalektu.

Iako opisani jezični incident vrlo nalikuje onom zadarskom, podrobniji uvid u njegove prave motive otkriva nam da se tu ipak radi o vrlo različitim slučajevima. Naime, dok je u Toninovu slučaju jezična preobrazba predstavljala vanjski odraz njegovih autentičnih "domoljubnih" i ideoloških stavova, kod Marina takva interpretacija potpuno izostaje. On je, naime, kroz cijeli tekst prikazan kao okorjeli egoista i materijalist kojemu su "lov za suknjom", bilijar i sitni šverc bile jedine zanimacije i koji je, tijekom školovanja u Zadru, otvoreno ismijavao fašiste.¹⁶ Marinova izvanjska fašistička transformacija postaje tako metaforom opće preobrazbe idealističkog mita o Italiji u fašistički nacionalistički mit tijekom rata. Taj mit svoje pravo naličje poprima u liku načelnika Sava čija je naprasna preobrazba iz bogatog apolitičnog playboya u krutog fašističkog sekretara šokirala Split u prvim danima okupacije. Iznenadenje je bilo tim veće što su Sava prije rata svi smatrali više Jugoslavenom nego Talijanom zbog njegove hrvatske naobrazbe, društva i navika.¹⁷ Savovu korjenitu transformaciju popratila je i adekvatna „jezična reforma”. Međutim, za razliku od prethodnih slučajeva kada se radilo samo o prolaznom hiru, ovaj put venecijanski dijalekt potpuno gubi bitku s „toskanskim” i na taj način simbolično označava prekid jedne duge dalmatinske tradicije:

15 „Hajde vaju, probudi se! Nismo više u Jugoslaviji! Hoćeš li mi pomoći da istaknem ovu našu lijepu zastavu na prozor? Zaprepastih se još više: umjesto da mi se obratio prema obiteljskom običaju na venecijanskom dijalektu, Marino mi se, posve neuobičajeno, obratio na "toskanskom" kako smo u Dalmaciji zvali književni talijanski. Doista mi se učinilo da je skrenuo pameću i da je spreman udariti me kopljem zastave po glavi ako mu ne pomognem” (Bettiza, 2004:196).

16 „Uvijek sam znao da je Marino brz i neuhvatljiv kao lisica, maštovit i nepredvidljiv kao Levantinac, agresivan i neustrašiv kao uskok. Ali sve do tog dana, do tog trenutka, nisam mogao naslutiti da gaji potajno u sebi plemenito-nastrane osjećaje strastvenog iredentiste. Ništa mi nije dalo naslutiti sličnu anomaliju. Politička strast, bilo dobra ili loša, nikako nije pristajala uz njegov praktični i lukavi karakter, da ne kažemo suhoparan i materijalistički. Ni on nije prisustvovao subotnjim skupovima zadarskih fašista, čak ih je glasno ismijavao. Nikad se nije bavio nacionalnim i ideološkim pitanjima...Kako onda objasniti taj nenadani napad šovinističkog zanosa u tako beskrupuloznog i podrugljivog mladića?” (Bettiza, 2004:195-196).

17 „On, Savo budući fašist, bio je najkameleonskija figura čitave dinastije. Njegov slučaj, njegova nacionalistička transformacija, nagla mussolinijevska preobrazba, što se dogodila naprasno u prvim satima vojne okupacije, jednako je zabezježila talijansku manjinu, kao i slavensku većinu grada...Savo je preko noći promijenio prijateljstva, jezik, ponašanje, odijelo, stavove, te se činilo da neće više ni samog sebe prepoznati u zrcalu. Elegantni ljetni snob kojega su sugrađani pamtiti u bijelome platnenom odijelu, pojavio se preko noći u crnini poput pogrebnika. Zaboravio je hrvatski jezik te hrvatske i srpske prijatelje s kojima se zabavljao” (Bettiza, 2004:204).

„Zaboravio je čak i stari venecijanski dijalekt kojim se govorilo u kući Savo. Počeo je izgovarati riječi isključivo na ‘toskanskom’, pozdravljajući i obraćajući se drskom nadutošću Talijanima splitske kolonije koje je ranije posve ignorirao” (Bettiza, 2004:204-205). „Čovjekova preobrazba munjevit i potpuna, bez polutanskih ostataka, rekao bih i bez kajanja, bila je na neki način antropološka, više nego ideološka” (Bettiza, 2004:205).

Uvođenje lika sekretara Sava u pripovjedno tkivo Bettičinog obiteljskog mita ima dvojaku funkciju. S jedne strane, njegov primjer služi pripovjedaču u ocrtavanju društvene pozadine na kojoj moralna postojanost njegova oca intenzivnije dolazi do izražaja, a s druge, kroz priču o njegovu atentatu, uvodi se lik mladog skojevca Čerine, čija sudbina postaje okosnica novog kolektivnog mita opisanog u knjizi, komunističkog mita o heroju.

Naime, prepirka oko zastave prekinuta je odlučnom očevom intervencijom kojom je on po prvi put javno izrazio svoj stav prema fašizmu i općenito nacionalizmu. Očeva bijesna reakcija, kojom se obrušio na starijeg sina miljenika, toliko je iznenadila pripovjedača da joj je posvetio duže poglavlje. Otac, koji je dotad u knjizi bio kontinuirano prikazivan kao nepostojani i hiroviti hedonist i nepopravljivi ženskar¹⁸, u sceni na tavanu neočekivano staje na stranu svoje slavenske supruge i posluge i time po prvi put izaziva pripovjedačevo divljenje¹⁹ koje ostaje nepomućeno kroz cijelo ratno razdoblje.

„Upravo za vrijeme rata otac je dao najbolje od sebe. Posve spontano, fiziološki, pred brutalnošću novih prilika u Dalmaciji proradio je u njemu čistunski i kritički mehanizam ‘homo austriacus’ koji zazire od pretjeranosti fanatizma, nacionalne i rasističke retorike, ideoloških atentata protiv suživota različitih kultura i naroda. Rođenjem, biografijom, obiteljskom formacijom, školskim odgojem, moj otac naprosto nije mogao ne biti kozmopolit i liberal....U čovjeku slične formacije sve se, silom prilika, intimno opiralo mononacionalnom, monokulturnom, da ne kažemo subkulturnom nasilju fašizma. Na njegovu i našu nesreću, Italija koja je oružjem i lisičinama stigla u Dalmaciju bila je fašistička Italija” (Bettiza, 2004:198-199).

Komunistički herojski mit

Iako je Savov lik inicijalno u tekstu evociran u kontekstu narušenih odnosa između njega i pripovjedačevog oca,²⁰ priča o njegovu atentatu izlazi iz okvira obiteljskog

---

18 Unatoč brojnim manama, zbog moralne dosljednosti pokazane tijekom rata, pripovjedač o svom ocu u Egzilu govori uglavnom pozitivno. U Tršćanskom fantomu negativne osobine njegova literarnog dvojnika u liku oca Danielea Solospina poprimaju grotesknije razmjere.

19 “Ja, koji sam u biti uvijek bio nepovjerljiv prema površnoj nepostojanosti njegovih raspoloženja, bio sam zatečen neočekivanom čvrstinom kojom se suočio i obuzdao nerazboriti Marinov iredentistički hir” (Bettiza, 2004:198).

20 Bettičin se otac bio sukobio sa Savom zbog angažmana oko oslobođenja iz zatvora nekih svojih

mita i uvodi nas u novi pripovjedni tijek. U njemu se pripovjedna perspektiva širi na zbivanja u okupiranom Splitu, u čijoj političkoj ljevičarskoj ilegali izrasta novi kolektivni mit, komunistički mit o heroju.²¹ Kako pripovjedač nije osobno poznao mladog atentatora koji je nasred Peristila usmrtio omraženog Sava, taj događaj se u knjizi opisuje šturo, bez dodatnih objašnjenja. Ideološke i psihološke konotacije tog ubojstva pripovjedač saznaje dvije godine kasnije od svog najboljeg prijatelja Frane Lentića, preko kojeg je imao priliku posredno upoznati tajni svijet splitske komunističke mladeži. Naime, iako Frane nikada nije pripadao komunističkoj partiji, niti ga je zanimala komunistička ideologija, to ga nije spriječilo da se približi mladim komunistima i bude svjedok njihovim aktivnostima. Posebno ga je očaravala strast s kojom su mladi komunisti pristupali izvršenju svojih zadataka, spremni da u svakom trenutku žrtvuju vlastiti život. Prijateljavanje s mladim skojevcem Čerinom omogućilo je tako Frani neka važna saznanja koja su pripovjedaču kasnije pomogla u „raskrinkavanju” podsvjesnih temelja komunističkog herojskog mita. Kako je Franin lik ključan u konstituiranju niza narativnih tijekova u knjizi, pripovjedač osjeća obavezu da nam približi njegov psihološki profil te razjasni razloge njegova interesa za ilegalne aktivnosti skojevaca:

„Skojevci su ga očaravali jer su bili drukčiji od njega. Privlačile su ga na primjer na perverzan način neprilagodljive prilagodljivosti njihovog akulturnog dogmatizma, zanimala ga je didaktična i dijalektična upornost s kojom su tvrdoglavo branili neodrživo; zbunjivala ga je i ljutila njihova vehemerentna materijalistička verzija credo quia absurdum kršćanskih apologeta. I na kraju, zanimao ga je teški i uništavajući, istovremeno preuzetan i simplifikatorski mehanizam njihovih utopističkih i uravnilovačkih ideja. Ali možda više od svega drugoga doimalo ga se produžavanje i upotpunjavanje te mračne duhovne tvrdoglavosti i ne manje tvrdoglave želje za herojskim samoubojstvom: ukazivala se ona u stanovitoj prezrivoj, lakovjernoj, gotovo radosnoj spremnosti da se žrtvuje vlastiti život koji, kako su govorili skojevci, ne pripada nikome do li Partiji i uzvišenom Cilju” (Bettiza, 2004:216).

Ova samoubilačka libidinalna komponenta, koja je, s jedne strane, svoj vanjski izraz pronalazila u radosnoj i tvrdoglavoj spremnosti da se žrtvuje vlastiti život, a s druge u slijepom vjerovanju u moralnu nepogrešivost vlastitih ciljeva, je po Bettizi bila ona prava, osnovna nesvjesna pokretačka sila ovog herojskog komunističkog mita. Međutim, njen glavni „ideološki grijeh” se sastojao u činjenici da se ona jednako djelotvorno ispraznjavala u krvavim herojskim atentatima po splitskim ulicama kao i za kartaškim stolovima ilegalnih igračnica. Prezriva spremnost mladog Čerine da vlastitim životom iskupi olako prokockani partijski

---

hrvatskih poznanika.

21 Prema Jungu, mit o heroju je jedan od najprisutnijih mitova uopće i predstavlja ključni mit u procesu individuacije.

novac odlično razotkriva zajednički podsvjesni pokretač hazarda i komunističkog herojskog mita. Alkohol, seksualna raspuštenost i Ujevićeva poezija koju mladi ubojica recitira večer prije atentata, u tom smislu predstavljaju, kao i poker, ispušne ventile kroz koje se kanalizirao egzistencijalni nemir mladih skojevaca. Nemir koji se, prema Franinim riječima, nikada ne spominje u pojednostavljenim poslijeratnim historiografijama, neovisno o ideološkom predznaku.²²

Mit o dekadenciji građanske obitelji

U tom se zajedničkom nazivniku samoubilačkog herojstva i egzistencijalnog nemira, kao posljednji u nizu, pripovjedaču otkriva lik njegova rođaka Pierrea. Njegovom se tragičnom sudbinom zatvaraju dva neovisna pripovjedna tijeka, onaj kojim se uspostavlja komunistički herojski mit i onaj o dekadenciji građanske obitelji.

Mit o postupnoj dekadenciji građanske obitelji zauzima ključno mjesto u s trukturiranju „autobiografije” pripovjedačeve obitelji, i stoga, prije nego prijedemo na Pierreov slučaj, treba prvo izložiti u čemu se sastojao taj mit. Naime, dok je obiteljska povijest prve tri generacije rekonstruirana na temelju nepouzdatih kolektivnih „obiteljskih” sjećanja, koja nerijetko poprimaju i mitske razmjere²³, dio četvrte i peta generacija su prikazani kao rekonstrukcija pišćevih osobnih sjećanja. Pritom je zanimljiv tijek asocijacija kojim pisac izabire ključne slike iz obiteljskog mnemoničkog albuma. U sljedećem odlomku, pisac nam „razotkriva” moduse gradnje pojedinačnih obiteljskih mitova na zanimljivoj usporedbi dva pucnja iz obiteljske povijesti. Jedan se pucanj, onaj što ga je ispalio legendarni šukundjed, neprestano prepričavao u svim obiteljskim prilikama, dok se onaj sramotni, kojim je praujak Ugo izvršio samoubojstvo, brižno prešućivao, sve dok nije potonuo u potpuni zaborav²⁴.

Nakon pogibije prastrica Uga, mit o dekadenciji nastavlja se dijelom kroz sudbinu strica Marina te se u cijelosti ispunja kroz tragični kraj njegova sina Pierrea. Međutim,

---

22 U tom smislu, Consuelina dobrovoljna žrtva i odlazak u Afriku podnosi usporedbu s Čerininom samoubilačkim pothvatom jer se u podlozi oba slučaja radi o istom libidinoznom samoubilačkom nagonu. Na neki način, ove dvije žrtve u knjizi predstavljaju naličje iste medalje.

23 Povijest obitelji Betizza u Dalmaciji počinje tako s Enzovim šukundjedom Girolamom Smacchia Betizza, koji je u službi blagajnika Marmontove vojske, unatoč optužbama o pronevjeri dobio plemićki naslov od Napoleona. U poglavlju *Zadar i Split* je opisan legendarni događaj kada je on na samoj granici s Crnom Gorom uspio obraniti vojni trezor od napada crnogorskih hajduka.

24 “Dakle, dva pucnja iz vatrenog oružja u akustičnom obiteljskom albumu. Prvi, buran, pobjedonosan, slavodobitan, što ga je prapradjed Girolamo ispalio protiv trećega, u osvit kapitalističkog rasta obitelji Bettiza, koja je još nosila zaboravljeno prezime Smacchia. Drugi, nipošto junački, štoviše sablažnjivo svetogrdan, što ga je prastric Ugo ispalio na sebe sama u početnoj polusjeni polagana i u to vrijeme još nezamjetna sutona dinastije (obilježje građanskih dinastija, suprotno od vlasteoskih vezanih za zemlju, jeste da se često istroše i propadaju u krugu malog broja generacija). Legendarni pucanj iz pištolja marmontovskog pretka morao je ostati uvijek živ i prisutan u obiteljskim pričama. Naprotiv, nad usamljenim pucnjem, smatrajući ga mučnom i sramotnom temom, vječno je vladao bezuvjetni muk” (Bettiza, 2004:135).

dok je Marinov kraj još donekle dostojanstven i u skladu s društvenim slojem kojem je pripadao, Pierrova smrt označava potpuni prekid sa svim obiteljskim tradicijama. On, naime, biva ranjen u atentatu na vojnu glazbu na Pjaci i kasnije podliježe ranama u bolnici. Međutim, svima je dugo vremena ostala tajnom činjenica da je upravo on izvršio atentat koji ga je na kraju stajao glave.²⁵ Radikalni kulturološki i civilizacijski prekid do kojeg tako dolazi u petoj generaciji, simbolički je izražen i različitim izvorima iz kojih pripovjedač rekonstruira njihove sudbine. Naime, dok je detalje iz života strica Marina pisac uglavnom rekonstruirao iz pismenih izvora, sudbina rođaka Pierra ispriповijedana u poglavlju *Rat* pravi je primjer specifičnog postupka na koji Bettiza unosi glasinu u pripovjedno tkivo svoje knjige²⁶. Pierrova tragična sudbina kojom se u knjizi zaključuju pripovjedni tijekovi obiteljskog mita i kolektivnih mitova ratnog Splita, simbolički najavljuje potpuni nestanak obitelji Bettiza s društvene pozornice grada i uvodi nas u posljednje poglavlje knjige. *Epilog* tako predstavlja svojevrsno isprepletanje mita grada Splita sa splitskim pučkim mitom o caru Dioklecijanu i njegovu tobožnjem obraćenju. Dioklecijanova gradnja monumentalne palače iščitava se tako u ključu „praiskanskog zova egzila” kojeg pripovjedač prepoznaje, kako u vlastitoj, tako i u kolektivnoj dalmatinskoj povijesti:

„Vidi se dakle da je za mnoge Dalmatince zov egzila nalik praiskansom zovu. Endemičan zov, od Dioklecijana i dalje, gotovo fiziološki, koji se vraća u različitim fazama i izmjeničnim povijesnim ciklusima” (Bettiza, 2004:295).

Specifična mazohistička komponenta prisutna u ovakvom dobrovoljnom egzilu postaje tako općom metaforom pokajanja, koja je prema pripovjedaču, duboko upisana u genetski kod Dalmatinaca. Na toj mitskoj podlozi, pripovjedač uspostavlja svoju osobnu dalmatinsku povijest koja kontinuirano teče od prvog splitskog „prognanika”²⁷, cara Dioklecijana, preko sv. Jerolima i N. Tommasea, sve do njenih suvremenih, anonimnih protagonista koji su se, pred apsurdima komunizma i poslijeratnog provincijalizma, zatvorili u svoje vlastite privatne mini svjetove. Nagon za bijegom tako se konačno objašnjava u kontekstu sukoba nerješivih unutarnjih proturječnosti:

„Polagano, ali konačno škripanja četiriju vrata, Zlatnih, Srebrnih, Brončanih i Željeznih, koja se jedna za drugima zatvaraju oko naše osobe, naših razočaranja, neispunjenih snova, možda je to trenutak u kojem Dalmatinac dobiva najveći dar koji mu život može pružiti: nihilističku sreću nepokretnog egzila, samoće i tišine u domovini” (Bettiza, 2004:295).

25 Jedino su pripovjedačev otac, te Pierrova majka i sestra znali pravu istinu.

26 Istinu o Pierrovoj pogibiji otkriva mu u 1963. godine u Moskvi inženjer Mandić, muž Pierrove sestre Paoline.

27 “Dolazim do zagonetne točke koja me najviše zanima. Ako uporno istražimo palaču u svakom njezinu arhi-tektonskom detalju, ako se potrudimo vidjeti je u njezinoj prvotnoj osami na rubu pustog poluotoka okruženu morem i zatvorenu brdima, ona nam na kraju otkriva svoju posljednju uznemirujuću tajnu: zamišljena je kao grad klauzure i egzila. Tako dolazimo do zaključka da je Dioklecijan bio prvi dalmatinski prognanik” (Bettiza, 1995:294).

Zaključak

Na kraju, preostaje nam osvrnuti se na ulogu mita u “međuprostoru” isprepletanja autobiografskog i historiografskog diskursa u *Egzilu*. Naime, može se reći da ovo djelo predstavlja svojevrsni primjer radikalne autobiografije jer se u njemu vrijeme međuprostora zbiva kroz napetosti što ih izazivaju mjesta dodira autobiografskog i historiografskog. Pripovjedač *Egzila*, s jedne strane, neprekidno uranja pripovijedanje o pojedinim događajima, razdobljima i društvenim skupinama iz splitske i (šire dalmatinske) povijesti u pripovijest o vlastitoj egzistenciji, a s druge strane, povijest o vlastitom životu ponekad se upisuje u diskurs o mogućnostima i ograničenjima pripovijedanja povijesti općenito.

Pritom je važno naglasiti da je pripovjedač itekako svjestan proturječnosti kroz koju se odvija ovo približavanje. Naime, iako se *Egzil* uvelike gradi na pripovjednim strategijama demistifikacije određenih kolektivnih mitova, koji su osim neposrednog utjecaja na tijek zbivanja opisanih u knjizi, donekle utjecali i na institucionaliziranje povijesnog “znanja”, kroz cijelo djelo je prisutna i svijest o nemogućnosti njihova konačnog ukidanja. Tako se kolektivni romantični mitovi o Italiji, fašistički mitovi i komunistički herojski mitovi, kroz “raskrinkavanje” njihove podsvjesne libidinalne podloge, ustvari samo zamjenjuju osobnim interpretacijama psihoanalitičkih mitova te privatnim i “obiteljskim mitovima” bez ozbiljnijih pretenzija na njihov definitivni povijesni pravorijek. Time se ujedno potvrđuje teza po kojoj praksa radikalnih autobiografija ne može nikada doći onkraj mita. *Egzil* u tom smislu ne predstavlja nikakvu iznimku. Stoga se njegova važnost ne treba tražiti u obogaćivanju povijesne pripovjedne prakse kroz približavanje autobiografskog diskursa historiografskom, već prvenstveno u propitivanju uloge mita kao jedinog posrednika u spoznaji povijesti i pojedinačnog života i identiteta.

*Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta (Dalmatinsko kulturno ozračje 19. st.) provođenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Literatura

- Barthes, R. (1971) Književnost mitologija semiologija, Beograd: Nolit, str. 227-279.
- Bettiza, E.(1996) Esilio, Milano, Mondadori.
- Bettiza, E. (2004) Egzil, Split, Marjan tisak.
- Bettiza, E.(1965) Trščanski fantom, Zagreb, Naprijed.
- Jung, C. G. (2004) Sjećanja, snovi, razmišljanja, Zagreb, Fabula nova.

- Jung, C. G. (1976) Aion: phenomenology of the self (The Ego, the Shadow, the Syzygy, Anima, Animus), London, Penguin books.
- Jung, C. G. (1969) The structure and dynamics of the Psyche, Princeton, Princeton University Press.
- Solar, M. (1998) Edipova braća i sinovi, Zagreb, Naprijed.
- Velčić, M. (1991) Otisak priče, Zagreb, August Cesarec.
- Velčić, M. (1989) Što je autobiografski diskurs?, Quorum: časopis za književnost, 5(3):15-31.
- Vernant, J., Vidal-Nacquet (1976) Mito e tragedia nell'antica Grecia, Torino, Einaudi.

Katarina Dalmatin

PERSONAL AND COLLECTIVE MYTHS IN E. BETTIZE'S EGZILE

Summary

Narrative strategies used in the demystification of definite collective myths present in Enzo Bettiza's Egzil are analysed in this paper. The building of individual and collective identities in this work are set through the subtle unveiling and interlacing of personal and collective myths. Therefore, the need arises to base the analyses of Egzil on the theoretical precepts of radical autobiographies which present a specific interspace between autobiographical and historiographical discourse. Namely, the narrator of Egzil continually immerses the narration of particular events from Dalmatian history into the story of his own existence. At the same time, he inscribes the story of his own life in the discourse of the possibilities of narrating history in general terms. However, although he successfully discloses the subconscious libidinal bases of romantic and fascist myths on Italy as well as communist myths, he contrives to substitute them only by personal interpretations of psychoanalytic myths and private and «family» ones, without more serious pretensions on their definitive historical judgement. Egzil thus confirms the thesis according to which the practice of radical autobiographies can never overcome the myth.

Key words: Bettiza, Egzil, collective myths, personal myths, psychoanalytical myths, radical autobiography.